

Lletres

Josep M. Gironella: les contradiccions d'un escriptor entre la fama i l'oblit

Narcís-Jordi Aragó

JOAN BRUNET

Josep M. Gironella, a l'absis de l'església de Sant Feliu de Girona

El mateix dia en què el *New York Times* considerava que la mort del novel·lista era una notícia digna d'aparèixer destacadament a les seves pàgines, l'Ajuntament de Girona no creia necessari assistir ni enviar cap mena de representació al seu enterrament. La simultaneïtat d'aquests dos fets és una mostra eloqüent i gairebé simbòlica de les contradiccions que de manera permanent han envoltat la persona i l'obra de Josep M. Gironella i Pous (Darnius, 1917-Arenys de Mar, 2003), gràcies al qual la ciutat de Girona ha estat coneguda durant mig segle per milions de persones d'arreu del món. Resulta molt difícil encabir en unes poques pàgines la personalitat complexa i la dilatada trajectòria de l'escriptor i anotar les paradoxes que, després d'acompanyar-lo al llarg de la seva vida, no l'han abandonat ni després de mort.

Gràcies a *Los cipreses creen en Dios*, la ciutat de Girona ha estat coneguda durant mig segle per milions de persones d'arreu del món

Adolescència, guerra i postguerra

Nascut a Darnius, Josep M. Gironella estudia dos anys al Seminari de Girona i, a partir del tercer, ho fa al Col·lell com a seminarista pobre, fàmul dels estudiants de batxillerat. Quan surt del seminari, passa set anys treballant d'aprenent a casa dels fabricants de l'Estomacal Bonet, a Sant Feliu de Guíxols, i finalment s'incorpora a les oficines de la Banca Arnús, a Girona. En esclatar la Guerra Civil, amb prou feines si té dinou anys. Militant destacat de la Federació de Joves Cristians, se sent en perill i passa la frontera cap a França. D'allà la torna a creuar pel País Basc per unir-se a les tropes franquistes.

Acabada la guerra, Gironella torna a Girona i prova de guanyar-se la vida amb diversos oficis. El 15 de febrer de 1940 publica en el diari *El Pirineo* el que pot ser tingut pel seu primer article, llevat d'un que sembla haver escrit des del front per al setmanari *Domingo*. Es titula «La lucha entre ellos y nosotros» i parla dels qui no s'han volgut adherir a la festa del primer aniversari de la *liberación* de Girona: «Dolor de sangre debe de ser el dolor de los rojos ahora. Ellos no tienen, com los nacionales en zona enemiga, la esperanza de una redención que hacía los suspiros menos impotentes. Su derrota es absoluta y tiene algo de eterna».(1)

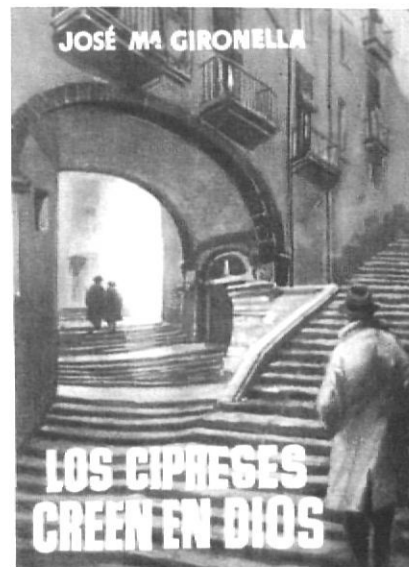
En el primer suplement de Fires del diari *Los Sitios*, el 1943, Gironella hi publica l'article «Gerona en carne viva», retrat sentimental i amarg de la desolada ciutat de la postguerra. Aquesta col·laboració és el pròleg d'una altra que esdevé secció fixa i que apareix el 7 de novembre següent sota el títol de *Volga, el mendigo*, personatge a través del qual explica, setmana rere setmana, la seva filosofia de la vida.

En aquella època, ha obert una llibreria de vell al carrer Nou, però, com diu Ramon Guardiola, «Gironella no entén el negoci, ni la gent l'entén a ell; es compleix la dita que s'hi fa més savi que ric».(2) L'any 1945 edita l'obra *Xilografies gironines*, a partir de la troballa de la valuosa col·lecció de gravats al boix de la Impremta Carreras. Aquell mateix any pronuncia amb un cert escàndol una conferència a la Cambra de la Propietat Urbana, amb el títol «La Gerona antigua y la nueva frente a frente». Segons Enric Mirambell, «planteja sense embuts tota la problemàtica gironina, dient tot el que es podia dir i també el que alguns consideraven que no era prudent esmentar en públic».(3)

El Nadal i *Los cipreses*

L'any 1946, Gironella es casa amb Magda Castañer. El 6 de gener de 1947 obté el premi Eugenio Nadal amb la novel·la *Un hombre*, escrita com un repte personal, en un mes i vint-i-un dies, amb l'objectiu confessat d'assolir el prestigiós guardó. La novel·la li serveix per explicar les seves pròpies experiències a través d'un protagonista idealitzat. Tres anys més tard, publica la segona novel·la, *La marca*, sobre el fracàs de l'aventura alemanya en la segona Guerra Mundial. L'any 1953, després de tancar la llibreria i d'emigrar a França, sorprèn tothom amb *Los cipreses creen en Dios*, primer volum del cicle novel·listic entorn de la Guerra Civil.

El llibre, de 920 pàgines, fruit de cinc versions diferents d'un manuscrit confegit al llarg de tres anys, tracta d'explicar l'ambient social i polític d'Espanya des de la proclamació de la República fins a l'inici de la guerra, a través de personatges d'una família resident a Girona. El pes autobiogràfic

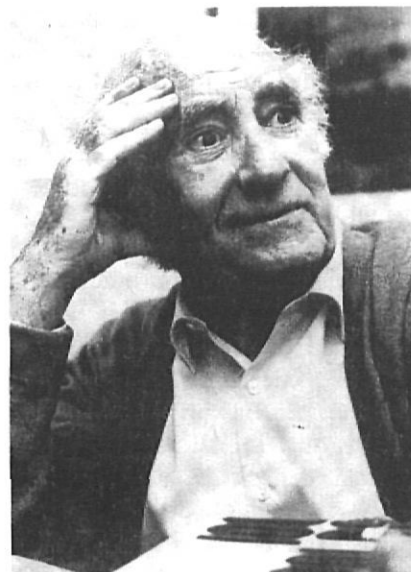

La primera edició de *Los cipreses* compleix 50 anys

de l'obra és considerable, així com la presència a les seves pàgines de molts altres gironins, més o menys camuflats.

La temàtica de l'obra, imprevisible en el moment de la publicació, afavoreix el seu èxit esclatant a l'Estat espanyol i la traducció als principals idiomes del món occidental. L'any 1955, la novel·la obté el Premio Nacional de Literatura i el premi Thomas Moore de Chicago. L'obra és acollida per la crítica de manera desigual. Mentre alguns li neguen la condició de novel·la, d'altres el comparen amb Pérez Galdós. Entre els elogis rebuts, destaca el de Manuel de Montoliu, segons el qual, «en la literatura espanyola moderna no existe ninguna creación novelística que a ella pueda compararse por la riqueza y variedad de sus elementos humanos, por la firme y grandiosa arquitectura de su concepción y ejecución».(4)

Pel que fa al contingut de l'obra, mentre uns celebren el seu difícil intent d'objectivar una tragèdia col·lectiva, d'altres diuen que no es

Tres imatges de Gironella, entre el 1938 i el 2000.

tracta d'una visió neutral, sinó d'una crònica subjectiva amb judicis reiterats sobre persones i fets. Sobre el color i l'orientació d'aquests judicis, els d'esquerres diuen que és una novel·la de dretes i els de dretes afirmen que és d'esquerres. Aquestes crítiques s'accentuen a partir de la publicació successiva dels volums següents, amb un èxit editorial progressivament descendent: *Un millón de muertos*, que té problemes amb la censura, *Ha estallado la paz* i, finalment, *Los hombres lloran solos*, aparegut intempestivament al cap de trenta-tres anys.

De *Los fantasmas* a *El Apocalipsis*

Després de tres anys de depressió, que explicarà a *Los fantasmas de mi cerebro*, Gironella es dedica a escriure llibres de viatges, cròniques nascudes dels seus viatges reals: *En Asia se muere bajo las estrellas*, *Personas, ideas, mares* i els paral·lels *El escándalo de Tierra Santa* i *El escándalo del Islam*. També publica llibres-enquesta: *Cien españoles y Dios* i *Cien españoles y Franco*. L'any 1971

obté el premi Planeta amb la novel·la *Condenados a vivir*. L'any 1988, el premi Ateneo de Sevilla amb *La duda inquietante*, entorn dels problemes del celibat sacerdotal. El 1995 apareix *El corazón alberga muchas sombras*, una mena de faula en la qual convoca els fantasmes d'uns quants personatges famosos –de Marx i Gandhi a Fleming o Joan XXIII– en un racó secret del cementiri de Girona per parlar del mal, del dolor, dels déus i de les religions, dels temps i del més enllà.

L'últim llibre que ha vist publicat Gironella és la novel·la *El Apocalipsis*, que ell volia que fos «la gran obra de la seva carrera». (5) Els seus personatges són jueus, catòlics i musulmans que conviuen en el marc retrobat de la ciutat de Girona. Al cap de cinquanta anys, l'autor es mostra fidel a l'estil de *Los cípreses*, però el resultat no és pas el mateix. Mentre Enric Mirambell afirma que, en la novel·la, la Girona d'avui «hi queda perfectament reflectida», (6) Joan Ribas opina que Gironella «descriu una ciutat que no coneix ni sap reflectir de cap manera». (7)

El silenci i l'oblit

Quan va aparèixer *El corazón alberga muchas sombras*, Gironella estava convençut que l'obra el tornaria a posar de moda, cosa que no va passar. En aquella època, el novel·lista estava molt preocupat per l'oblit de què era objecte. L'any 1994 es lamentava a *La Vanguardia*: «Me duele el silencio que ha caído sobre mi obra. De repente, la caída ha sido vertical y no entiendo por qué. Mi editor me consuela diciendo que es porque no vivo en Madrid ni en Barcelona, no cultivo las relaciones públicas y no soy homosexual». (8) El 1995 insistia a *l'Avui*: «Els crítics m'ignoren. Em fan el boicot, em tracten com si no existís». (9) I encara, aquell mateix any, a *El País*: «Vivimos en una época vampíresca: le chupan a uno, lo exprimen y fuera». (10) Gironella no trobava raons que justificuessin aquest menyspreu. Ho deia al *Diari de Girona*: «M'he cansat de pensar què ha passat sense arribar a cap conclusió». (11)

Mentre uns van celebrar l'intent de Gironella d'objectivar una tragèdia col·lectiva, altres van dir que no es tractava d'una visió neutral

Gironella amb Miguel Delibes.

Però no era ni és tan difícil trobar alguna conclusió i endevinar quines eren i són, més enllà de l'anècdota, les veritables raons de l'oblit dels crítics i del desinterès dels lectors. Són raons literàries, religioses, polítiques i lingüístiques, o una combinació subtil de totes elles, les que han precipitat l'obra de Gironella en un pou de silenci.

Raons literàries, raons religioses

Les raons literàries són òbvies. D'una banda, exhaurida la vessant autobiogràfica com a font d'inspiració, els arguments «inventats» es resisteixen més a la ploma de l'autor i el seu desplegament ofereix uns resultats menys brillants.

De l'altra, el model novel·lístic del segle XIX, que Gironella segueix de manera immutable, es veu desbordat pels nous corrents literaris i per la seva evolució constant.

De l'altra, encara, l'escriptor no pot competir amb els grans estilistes de la prosa, pel fet de treballar amb

un idioma que no és el propi, un castellà «trabajado pero de pocos recursos», en frase del seu amic Miguel Delibes.

Les raons religioses són igualment evidents. L'antic militant de la FJC i de l'AC evoluciona des de la més estricta ortodòxia fins a posicions inacceptables per a la dreta conservadora, que l'havia adoptat com un dels seus autors de capçalera.

L'home que, segons Hilari Ragner, va escriure *Los cipreses* «en una època de gran fervor i comunió diària»,⁽¹²⁾ diu l'any 1995: «Ni el catolicisme ni el cristianisme no em convencen».⁽¹³⁾ I el 1996: «Estic amb el pensament de Zoroastre, que diu que hi ha dos déus, el del bé i el del mal, amb igualtat de poders».⁽¹⁴⁾ A tot això cal afegir-hi l'enfrontament amb l'Opus Dei: «Un dia vaig dir que *Camino* era una col·lecció de *chascarrillos aragoneses*. Algú no m'ho ha perdonat mai i em sembla que aquest és el motiu pel qual algun diari fa el buit als articles que li envio».⁽¹⁵⁾

Raons polítiques, raons lingüístiques

Si l'actitud religiosa li fa perdre el prestigi entre les dretes, l'actitud política li provoca el rebuig de les esquerres. L'any 1982 declara a *El Punt*: «Conec els socialistes; vaig veure el que van fer abans de la guerra. No em faria pas gens de gràcia que guanyessin».⁽¹⁶⁾ I l'any 1995 declara al *Diari de Girona*: «Jo votaré el PP. Jo sóc antisocialista militant».⁽¹⁷⁾ Però aquest posicionament tampoc no pot satisfer la dreta nacionalista, perquè acusa el govern català de generar odi contra Espanya i el seu president de fer un mal irreparable a Catalunya, tal com ho va expressar amb una insòlita contundència en l'entrevista pòstuma del programa televisiu «Epílogo», de Canal +.

L'altre motiu de fricció, a Catalunya, ha estat l'ús exclusiu per part de Gironella del castellà com a llengua literària i la seva posició bel·ligerant a favor d'aquest idioma. Va ser ell qui va inspirar a l'Ajuntament de Girona, l'any 1967, la creació d'un premi per

L'obra narrativa de Gironella

1946 - <i>Un hombre</i>	1981 - <i>Mundo tierno, mundo cruel</i>
1948 - <i>La marea</i>	1982 - <i>El escándalo del Islam</i>
1953 - <i>Los cipreses creen en Dios</i>	1983 - <i>Cita en el cementerio</i>
1958 - <i>Los fantasmas de mi cerebro</i>	1986 - <i>Los hombres lloran solos</i>
1961 - <i>Un millón de muertos</i>	1988 - <i>La duda inquietante</i>
1961 - <i>Todos somos fugitivos</i>	1989 - <i>Jerusalén de los Evangelios</i>
1962 - <i>Mujer, levántate y anda</i>	1989 - <i>Yo, Mahoma</i>
1965 - <i>China, lágrima innumerable</i>	1989 - <i>A la sombra de Chopin</i>
1966 - <i>Ha estallado la paz</i>	1992 - <i>Carta a mi madre muerta</i>
1968 - <i>En Asia se muere bajo las estrellas</i>	1995 - <i>El corazón alberga muchas sombras</i>
1971 - <i>Condenados a vivir</i>	1997 - <i>Se hace camino al andar</i>
1973 - <i>Gritos de la tierra</i>	1999 - <i>Las pequeñas cosas de Dios</i>
1978 - <i>El escándalo de Tierra Santa</i>	2001 - <i>El Apocalipsis</i>
1978 - <i>Carta a mi padre muerto</i>	

a novel·les escrites «forzosamente en lengua castellana». L'any 1997 encara va escriure en castellà el pròleg a l'obra col·lectiva *Visions de Girona*, redactada íntegrament en català. Els seus articles setmanals al *Diari de Girona* s'havien d'anar traduint al català, de la mateixa manera que Bartomeu Bar-dagi, els anys 1967 i 1968, va haver de

traduir la trilogia novel·lística entorn de la Guerra Civil.

En l'esmentada entrevista televisiva pòstuma, Gironella deia que havia escrit *Un hombre* en castellà perquè ho exigien les bases del Nadal, cosa que és certa, i que també ho havia fet amb *Los cipreses* perquè en aquella època (1953) el català estava prohibit, cosa que és falsa. Tot això ha anat acompanyat d'una actitud despectiva envers la seva llengua paterna i materna: «El castellà el parlen 300 milions i això va enriquint l'idioma. Amb el castellà es pot anar arreu del món, i amb el català, a la Catalunya del Nord i a Mallorca i València, però els valencians ja es queixen».(18) Tot i que fa dir a la protagonista d'*El Apocalipsis* que el català «es un idioma con rotunda personalidad, rico en matices», en l'entrevista de Canal+ va dir que el castellà és un piano de 70 teclcs i que el català només en té 40, i que voler comparar el castellà amb el català és com comparar un elefant amb una formiga.

La difícil relació amb Girona

Una última contradicció permanent de Gironella és la seva relació amb Girona. Els seus conciutadans ja van rebre *Los cipreses* de manera desigual: mentre els *Anales* de l'Institut d'Estudis Gironins en feien una recensió elogiosa(19), mossèn Martirià Brunsó publicava a *Cristiandad* un article ple

Davant del mapa d'Espanya, després de l'aparició de *Los cipreses*.

d'indignació(20) que desembocaria finalment en l'esperpèntica rèplica *Los cipreses que maldijo el diablo*(21). Gironella es va venjar de la reacció gironina amb comentaris molt durs: va dir que la ciutat era raquítica, plena de muralles i convents, i que els seus habitants només sabien parlar «de fútbol y de Manolo Caracol».(22)

Aquesta actitud la va mantenir durant molts anys. El mateix 1953 escrivia que «Gerona es, en la actualidad, una ciudad muerta, una suerte de cadáver arquitectónico»(23); el 1965, en un article a *Presència*, presentava Girona com «una ciudad bombardeada»(24) i el 1979 encara insistia a dir que «la ciudad es invivible y está intransitable»(25). El canvi d'opinió es

A l'hotel Palace, de Madrid.

Són raons literàries, religioses, polítiques i lingüístiques, soles o barrejades, les que han precipitat l'obra de Gironella en un pou de silenci

va produir a partir dels anys vuitanta. El 1984 va escriure a *La Vanguardia*: «Gerona da hoy la impresión de pujanza, de vitalidad [...] Existe en Gerona como un temblor, como un presagio [...] En Gerona ha estallado una irrefrenable primavera». (26) L'actitud de la ciutat oficial envers ell també va canviar. Si un ajuntament franquista va congelar *sine die* l'expedient obert per concedir-li la Medalla de la Ciutat, un ajuntament democràtic va acordar atorgar-li un carrer, flanquejat de xiprers, que desemboca a la plaça d'Europa. Però les contradiccions no s'acaben aquí: l'Ajuntament actual, que ha adquirit, per un import considerable, la documentació de l'arxiu personal de l'escriptor, li ha negat l'honor de la presència institucional en el comiat funerari. Són les paradoxes que han acompanyat Gironella fins a la tomba i que només el pas del temps podrà esvaïr. Seran sens dubte els anys els qui permetran con-

templar l'home i l'obra amb una nova perspectiva, alliberar el seu nom de les reticències generades per l'excessiva proximitat, superar les visions parcials i esbiaixades per motius ideològics i col·locar l'escriptor i les seves novel·les cabdals en el lloc que els pertoca i que mereixen. Algun indici del judici definitiu el podem veure esbossat en aquestes paraules de Rafael Conte, escrites més de trenta anys després de l'aparició de *Los cipreses creen en Dios*: «José María Gironella es, sin duda alguna, un escritor absolutamente necesario, que surgió en el momento oportuno, buscó su camino a tientas y, en ocasiones, a trancas y barrancas; nos explicó, nos reflejó —al menos parcialmente— y al que hay y habrá que volver cuando queramos saber cómo fuimos, de donde venimos y tal vez hacia donde vamos». (27)

Narcís-Jordi Aragó
és periodista.

L'any 1947, amb el taló
del premi Nadal a la solapa.

Notes

- 1 GIRONELLA, José María, «La lucha entre ellos y nosotros», a *El Pirineo*, Girona, 15 febrer 1940.
- 2 GUARDIOLA, Ramon, «Pejades de Gironella», a *Diari de Girona-Los Sitios*, 24 agost 1986.
- 3 MIRAMBELL, Enric, «L'escàndol Gironella», a *Diari de Girona*, 10 novembre 1996.
- 4 MONTOLIU, Manuel de, «Una novela sensacional», a *Diario de Barcelona*, 23 abril 1953.
- 5 COLOMER, Dúmia, «Lligat a l'Olivetti», a *Diari de Girona-Domical*, 14 març 1999.
- 6 MIRAMBELL, Enric, «D'Arenys de Munt a Arenys de Mar», a *Diari de Girona*, 30 desembre 2001.
- 7 RIBAS, Joan, «L'apocalipsi de Gironella», a *El Punt*, 26 maig 2002.
- 8 GUARDIA, María Asunción, «Entrevista a José María Gironella», a *La Vanguardia*, 25-26 desembre 1994.
- 9 PIQUER, Eva, «Josep M. Gironella, escriptors», a *Avui*, 30 març 1995.
- 10 MORET, Xavier, «José María Gironella, escritor», a *El País*, 4 desembre 1995.
- 11 BONAVENTURA, Daniel, «Gironella espera...», a *Diari de Girona*, 4 octubre 1995.
- 12 BAGUÉ, Hilari, «Gironella i la història», a *Diari de Girona*, 6 gener 2003.
- 13 MANCILLA, Fernando, «Josep M. Gironella, escriptors», a *El Punt*, 16 abril 1995.
- 14 CUYÀS, Manuel, «Els Gironella: escena d'un matrimoni», a *El Punt*, 1 setembre 1996.
- 15 CUYÀS, Manuel, *id.*, *ibid.*
- 16 GUERRERO, Joan C., «Josep M. Gironella», a *El Punt*, 31 agost 1982.
- 17 BONAVENTURA, Daniel (D.B.), «José María Gironella, escriptor», a *Diari de Girona*, 5 novembre 1995.
- 18 BONAVENTURA, Daniel, *id.*, *ibid.*
- 19 PLA CARGOL, Joaquim (J. Pla C.), «J.M. Gironella, *Los cipreses creen en Dios*», dins *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. VII, Girona, 1952.
- 20 BRUNSO, Martírià (M.B.), «La verdad de España», a *Cristianidad*, núm. 270, Barcelona, 15 juny 1955.
- 21 BRUNSO, Martírià (Mirian del Lago), *Los cipreses que maldijo el diablo*, Talleres gráficos Vicente Ferrer, Barcelona, 1968.
- 22 GOMEZ SANTOS, Marino, «José María Gironella cuenta su vida (IV)», a *Los Sitios*, 28 agost 1966.
- 23 GIRONELLA, José María, «¿Un parador de turismo en Gerona?», a *Diario de Barcelona*, 22 març 1953.
- 24 GIRONELLA, José María, «Gerona, ciudad bombardeada», a *Presència*, núm. 30, Girona, 30 octubre 1965.
- 25 GIRONELLA, José María, «Girona vella», a *El Comyo Catalán*, 21 abril 1979.
- 26 GIRONELLA, José María, «Girona», a *La Vanguardia*, 22 juny 1984.
- 27 CONTE, Rafael, «Los cipreses ya no creen en Dios», a *El País*, 3 abril 1986.